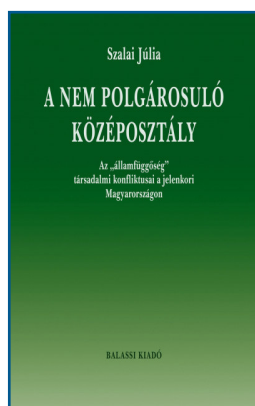

A középosztály értelmezése Magyarországon

Szalai Júlia (2020): A nem polgárosuló középosztály – Az „államfűggőség” társadalmi konfliktusai a jelenkori Magyarországon. Budapest, Balassi Kiadó, 224 o.

Varga Zsombor

VARGA ZSOMBOR: Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskola Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program; vargazzsombor1@gmail.com

A modern szociológiának számos eszköze és lehetősége van arra, hogy a társadalom szerkezetét kutassa. Ennek ellenére a laikus érdeklődő, vagy a fiatal kutató elég könnyen eltévedhet a megismerés során. A rendszerváltás óta sokat finomodtak a kutatási módszerek a magyar társadalomszerkezet feltérképezésére, azonban még most is bajban vagyunk, ha meg kell határoznunk tényleges felépítését és elemeit. Kiemelkedik a kérdéscsoportból a középosztály, lévén ezen része számos pozitív vagy negatív módon képes hatni a társadalom egészére. Szalai Júlia a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, valamint a társadalomszerkezetet és az egyenlőtlenség több aspektusát is vizsgáló kutatója életének utolsó nagy munkájában arra tett kísérletet, hogy megválaszolja a magyar középosztályt leginkább érintő kérdéseket.

Három nagyobb szerkezeti részt érdemes elkülöníteni. A könyv első felében a történeti és fogalmi keretek kerülnek tisztázásra. A második felében a középosztály belső jellemzése, valamint identitáskérdései kapnak szerepet, míg a könyv zárása a társadalomban elfoglalt helyét, szerepét és viszonyait kívánja feldolgozni.

A történeti megközelítés kiindulópontját a szocialista rendszer középosztálya képezi, amely sajátos fejlődési utat járt be hazánkban. A kádári középosztály a szocialista ideológia befolyása alatt új, sajátos formát kezdett öltetni. Eltérőnek nevezhető a nyugati mintáktól és ezáltal kérdésessé válik a polgárság, polgárosodás fogalma is. Fontos aspektus továbbá a csoport jellegzetes heterogenitása. A jelenkori középosztály vizsgálata tekintetében két fontos kérdés helyeződik központba ezek alapján. Az egyiket az identitás képezi, míg a másikat a középosztály jóléti államhoz kapcsolt viszonya.

A téma pontos megértése érdekében a használt fogalmak tisztázása és értelmezése is teret kap. Az általános középosztály definícióktól a polgárság és polgárosodás jellemzésén keresztül teszi helyre a fogalmi kereteket. Természetesen nem lehet sem a középosztály, sem a polgárosodás fogalmát egy-egy egzakttal definícióba sűríteni. Az értelmezési keretek során megjelennek azonban olyan jegyek is, amelyek ígéretes tényezőket biztosítanak a magyar középosztály megértésének szempontjából. A fogalmi keretek letétele közben kirajzolódnak bizonyos általánosnak tekinthető jellemzők a csoportra nézve. Jövedelmi és fogyasztási szempontból többségében homogénnek mondhatók a középső rétegek, ezzel szemben azonban nem mutatkozik egységes identitás, amely dezintegrálja a középosztályt és gátolja annak valós – polgári –

megerősödését. Az új középosztály áttekintésével továbbá – vállalkozók, hivatalnokok és értelmiségiek – úgy tűnik, hogy a tárgyalt csoportok továbbra is töredeztettek, sőt megnövekedett az individualizációjuk. Ezek mellett pedig súlyos bizonytalanság és bizalmatlanság jellemzi a középosztályt.

A társadalom középső szegmensének leírása és annak bővebb megértése főként interjúelemzések segítségével és azok bemutatásával történik a könyv következő szakaszában. Foglalkozás és státusz kapcsán hasonlóságok fedezhetők fel a középosztályban, ezek mentén próbálja pontosítani az általános jellemzőket, valamint különbségeket. A fogyasztási szokásokban is megjelennek hasonlóságok, de a státusz átadásában is észrevehető fontos jellegzetességek. A belső csoportidentitások azonban nehezen egységesíthetők, így sikerrel tud egyes elemeket elkülöníteni és értelmezni, még ha teljesen átfogó általánosításokat továbbra is nehezen képes leírni.

A magyarság kérdésének tárgyalása is központi szerepet kap. Máig kiemelkedő jelentősége mutatkozik a népies-urbánus ellentétnek, a zsidókérdésnek, illetve az általános „ki a magyar” problémának. Ezen értékek és identitások mentén a rendszerváltás utáni politika is két erősen szétválasztott oldalt képez, amelyek között nem mutatkozik átjárás. Ez a törés pedig megjelenik a középosztály szövetében is. Ahogy a szerző fogalmaz: „*De az »igazak« és »árulók« megkülönböztetése új veszélyeket hoz: mindenki gyanúba kerülhet, mindenki elszenvedhet kiközösítést, mindenki egykönnyen a partvonalon kívülre szorulhat.*” (138.) A nemzet magyarságtudatának szétszakadása kirekesztéseket eredményez. Ezen folyamatok okai jól kirajzolódnak a történeti áttekintés révén. A magyarságtudaton alapuló kettéválás egyszersmind jelzi a középosztály polgári jegyeinek hiányát és ezen törés alapjait. Egységes és polgárosult középosztályról ebből a szemszögből sem lehet beszélni.

A magyarságtudat többértelműsége pedig a könyv utolsó nagyobb szakaszához vezet át, amely a kettészakadás materiális vonatkozásait és állami rásegítését dolgozza fel. A rendszerváltás óta kialakult állami újraelosztási mechanizmus kérdése, szorosan összekapcsolódva a jóléti állam fogalmával kap kifejtést. A társadalombiztosítási rendszer és a segélyezés kettéválasztásával olyan elemi egyenlőtlenségre hívja fel a figyelmet Szalai Júlia, miszerint az újraelosztás a középosztály érdekeit szolgálja ki. A középső rétegek zártsága, és az azt támogató mechanizmusok végeredményben bújtatott kasztosodást idéznek elő. Egy állandó és szinte megtörhetetlen újratermelődési folyamat jelenik meg. A középosztály így függővé válik az állam általános újraelosztásától, mely korlátozza a polgárosodási igényét és lehetőségeit, cserébe viszont biztosítja létének stabilitását. Ezen mechanizmus, függőség lényegében nem teszi szükségessé a polgári berendezkedést, mindinkább támogatja az állam és ezáltal az egyenlőtlen újraelosztás fenntartását. A politikától függetlennek tűnő középosztályhoz tartozók is bújtatott formában, akár tudatlanul is, de a jóléti állam és az újraelosztási rendszer ezen formában történő fenntartásában érdekeltek. „*Régre visszanyúló egyéni-családi tapasztalatok, azokat magukba olvasztó attitűdök és orientációk, továbbá mélyen beivódott gondolkodási sémák sürűsödnek széles középosztályi rétegek törekvéseiben, hogy anyagi problémáikra és státuszgondjaikra állami elismerést és választ nyerjenek.*” (184.) A folyamatok és mechanizmusok kialakulásáért és fenntartásáért részben a mindenkori magyar politikai döntések tűnnek fel felelősként, de sokatmondó a kutató és az általa leírt generáció felelősségvállalása is ezen folyamatok kései felismerését tekintve.

A könyv egyszerre minősül tudományos munkának releváns ismeretekkel, illetve tartalmaz személyes szembenézést a szerző által korábban hozott tudományos döntésekkel. „*De bármely fájdalmas is volt ezt felismernem, szembe kellett nézmem azzal, hogy amit munkám révén és személyes életemben tapasztalok és látok, nem egy polgári világ bontakozása.*” (209.) Hasonló anekdotikusnak nevezhető részek segítségével közel kerül az olvasóhoz és tanulságokkal is szolgál számára. Jelentőségét tekintve olyan hiánypótló munkáról kell beszélnünk, amely még sokáig biztosan releváns marad a magyar középosztály vonatkozásában. A témaválasztás és a lehetőségekhez mért feldolgozása, valamint volumene olyan feladatot célt meg elvégezni, melyre korábban már nagy igény mutatkozott. Ezen munka minden tekintetben olyan pluszt képes adni a jelenkori kutatásoknak, amely ledönti a középosztály kissé már tabusítottként tűnő témájának falait.

Ki kell emelni az írásból, hogy törekedik a középosztály kategorizálására és annak közös nevezőinek megtalálására. Az általános jellegzetességek és eltérések pontos meghatározásával, még ha nem is tudja egy egységes homogén csoportként kezelni a vizsgált társadalomszerkezeti elemet, azt érthető és megfogható formában képes mégis több részletében körülírni. A használt leírási mód és gondolatmenet járhatóan és előremutatóan hat a későbbi középosztály kutatások, sőt társadalomszerkezeti kutatások kapcsán. Meg kell továbbá még említeni az író által a tudományos leírások közé ékelt személyes emlékeit, érzelmeit és meggyőződéseit. Ezen leírások egyfelől élvezhetővé teszik a könyvet olyan olvasók számára, akik nem szoktak a száraz tudományos szövegekhez, valamint tanulsággal szolgálhatnak a fiatal kutatók számára is.

A középosztály hiánypótló feldolgozása közepette Szalai Júlia írásmódjába ágyazva folyamatosan felhívja a figyelmet arra, hogy a téma további kutatásokat igényel és még számos kitérlet kell a középosztály – és a magyar társadalomszerkezet – megértéséhez. Ennek kibontása közben mutat rá továbbá a társadalom szerkezetének és az állam szerepének fontos összefüggésére. A mű nem kevesebbet ad az olvasónak, mint letisztítja azokat a rendszerváltás óta nehezen látható és még kevésbé értelmezhető mintázatokat, amelyek a társadalom fontos részén, a középosztályon jelentkeznek, sőt a jelenségek egész társadalomra vonatkozó hatását is központba helyezi. A polgárosodás hiánya és a helyette kialakult középosztályi stratégiák kérdéseket vetnek fel, amelyekkel a magyar szociológiának még évtizedekig feladata lesz foglalkozni, mire kellő módon képes lehet értelmezni.

Ajánlom Szalai Júlia munkáját minden kutatónak és érdeklődőnek, akiket foglalkoztat a mai magyar társadalom. Mind a pályát kezdők, mind a rutinnal rendelkezők értékes gondolatokra találhatnak a könyv áttekintése során. Megértése és adaptálása profitáló lehet bármely Magyarországot feldolgozó kutatás számára.